

Begun O., Ph.D., postdoctoral student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

Iconographic storylines in Taras Shevchenko's works of fiction and poetry

The article deals with the using of the sacral images, motives, themes by Taras Shevchenko's writings. The semiotics of the Ukrainian artist's iconography is analyzed. The typology of the biblical themes is investigated.

Key words: icon, painting, poetry, Bible, topics, typology, Taras Shevchenko.

УДК 81-115:82.091=16

Білик Н.Л., к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЦИТУВАННЯ В ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ РОМАНУ М. ПРОДАНОВИЧА «САД У ВЕНЕЦІЇ»

На матеріалі роману сучасного сербського прозаїка Мілети Продановича «Сад у Венеції» у статті висвітлюється досвід цитатної форми інтертекстуального моделювання семантики твору, притаманний сербській постмодерністській літературі.

Ключові слова: Мілета Проданович, цитування, інтертекстуальність, семантика.

Одне з ключових у концепції постмодернізму - поняття інтертекстуальності - сформувалося в період концептуального домінування знакового феномена II половини XX сторіччя. Принциповими для уточнень статусного характеру виявляються усталені позиції, де будь-який текст існує лише на основі міжтекстових відносин. Таким чином, у постмодерністському дискурсі було окреслено поняття інтертекстуальності, осмисленої у руслі необхідної попередньої умови для кожного тексту. У зв'язку з цим, інтертекстуальність вважається одним із ключових понять філософії постмодерну, де відображений феномен взаємодії тексту із семіотично організованим експліцитним культурним простором. Особливого значення наведений феномен набуває у масштабах загальної концепції постмодернізму, в якому сенс тексту виникає виключно за умови пов'язаності семантичних векторів, що входять в універсальний контекст культури і впливають на всі тексти без винятку, реалізуючись у різних формах міжтекстових взаємин, серед яких окрему увагу традиційно привертає формальна співприсутність в одному творі кількох фрагментів іншого походження, що найчастіше пов'язується з цитатами та іншими подібними формами посилань [Новейший... 2007, 182–184].

За традиційними класифікаціями, основоположною для неї вважається форма, пов'язана з цитуванням текстів, актуалізованих процесом міжтекстових зв'язків.

У розмаїтті форм позиціонування національних версій постмодернізму в літературі не втрачає актуальності енциклопедично постульована, традиційна точка зору на цей основний напрям сучасної філософії, мистецтва і науки як на визначену У. Еко й декларовану адептами його наукових позицій «спробу пояснення всього у світі собі і світу», вищість «сенсу» і важливість логічної семантики у їхній підпорядкованості з'ясуванню сутності дійсності через пізнання уявлень про неї [Руднев 1999, 221-224], які характеризуються інтенцією до рефлексії. У кінцевому результаті вони допомагають – а це надзвичайно важливо – компенсувати певну неконтрастність, нечіткість, а можливо й брак уявлень, необхідних для балансу власної національної картини світу, або окремих її фрагментів у сучасному процесі, окресленому М. Фуко як формування «нового стилю мислення» і, власне, «нової культури», «нового фундаментального досвіду людства» [Новейший... 2007, 426-427].

Слід зазначити, що поетика постмодерної доби характеризується багатоманітністю способів реалізації, які рефлексують значною семантичною потужністю і поліфункціональністю. Кращим зразкам постмодерністської літератури, зауважує Г. Сиваченко, вдається поєднати різнорідні мотиви й оповідні техніки, створити багатомовність та багат шаровість сюжетів, і все це у руслі такої визначальної риси постмодернізму як існування певного суперкоду в художній творчості [Сиваченко 1993, 12-15]. Наведений спектр поетикальних постмодерністських форм з більшою або меншою інтенсивністю втілюється у текстах Мілети Продановича – сучасного сербського художника, мистецтвознавця, письменника, лауреата міжнародних нагород у галузі літератури і незмінно зацікавлює своєю різноманітністю своєї творчої манери. Витонченість і складність інтертекстуального вислову, на думку Л. Меренік, роблять митця одним із найцікавіших авторів у сербському мистецтві [Меренік 2008, 114-119].

Зауважимо, що творчість М. Продановича, безумовно, має не лише хронологічний зв'язок із добою постмодернізму в сербській культурі й, зокрема, літературі. Результати його багатожанрової мистецької діяльності формувалися під знаком концептуальних засад постмодернізму, з їх інтелектуально-емотивним і – що надзвичайно важливо – професійним, фаховим кооптуванням до власного творчого поетикального та світоглядного простору.

А отже, в сучасному історико-літературному й літературознавчому дискурсі виявляється цілком очевидною орієнтованість романної творчості Мілети Продановича на відтворення знакових рис і різних форм постмодерністської поетики.

Важливим підґрунтям для статусної характеристики даної позиції у творчості М. Продановича виступають численні коментарі самого митця. Як переконує письменник, вона сфокусована на основних орієнтирах постмодерністської проблематики і поетики, зокрема, змістовий вимір його романів підпорядкований подоланню «парадигматичної ментальної хвороби постмодерну – розділеності особистості». В одному з інтерв'ю М. Проданович наголосив на генетичній пов'язаності своєї творчості саме з цим періодом – краху великих утопій і, відповідно, різних спроб уникнути можливих відлунь цього краху – «фантомних хвороб» у індивідуальній і суспільній свідомості, якими автор з прикрістю вважає цинізм цивілізації, втрату «віри у великі оповіді» більше не цнотливого, не наївного мистецтва [Розмова... 2008]. А отже, в сучасному історико-літературному й літературознавчому дискурсі виявляється цілком очевидним формування романної творчості Мілети Продановича в орієнтованості прози митця на відтворення знакових рис і різних форм постмодерністської поетики.

Найбільша ж мистецька концентрація концепції постмодернізму і далі залишалася притаманною жанру роману, який Мілета Проданович вважає своїм творчим амплуа у сфері літератури [Розмова... 2008, 76] і в якому він не лише звертається до різних форм її художньої реалізації, а й успішно розвиває постмодерністську поетикальну модель, на чому наголошує сучасний український славіст А.Л. Татаренко у спостереженнях над розвитком сербського постмодернізму [Татаренко 2010, 14].

Виразність і влучність цитатної форми міжтекстового виміру одного зі знакових романів М. Продановича – «Сад у Венеції» – потребує окремої уваги в усіх аспектах їх висвітлення.

Окреслення формального та змістового потенціалу цитування у руслі поетики інтертекстуального дискурсу міжтекстових зв'язків твору становить мету даної статті.

Функціональне поле безпосередньої інтертекстуальної *цитуації* виявляється в художньому просторі «Саду у Венеції» окремим міжтекстовим планом, що семантично кореспондує з екзистенційними концептами тексту.

У міркуваннях щодо генези поетики «Саду у Венеції», в одній із авторських програм, М. Проданович зауважив на існуванні між своїм романом і новелою Т. Манна «Смерть у Венеції» інтертекстуального зв'язку, реалізованого у формі цитати. Відзначена письменником так звана «непомітність», нетранспарентність, невиразність не применшує його виражальності й смислової актуальності [Vujičić]. Письменник мав на увазі введenu до тексту роману цитату із всесвітньо відомої новели – коротке речення про Венецію як «розбешену й сумнівну красуню... напівказку, напівпастку для іноземців» [Проданович, 92].

І хоча структурно й формально матеріал роману М. Продановича, за визнанням автора, докорінно відрізняється від прецедентного тексту, даний варіант міжтекстової поетики був реалізований цілком свідомо, із семантично змістовною метою: ввести роман «Сад у Венеції» до типологічного контексту, визначеного традиційно визнаними щодо новели Т. Манна семантичними параметрами екзистенційної драми, психологічно тонкого, філософського за типом суджень [Волошук 2008] літературного тексту, із неодмінним інтегруванням свого роману до *спільної*, сформованої аналогіями творів інших літератур, *системи ціннісно-сміслових координат*, що Проданович вважає основоположним завданням [Vujičić].

У міжтекстовій семантичній реконструкції цієї системи, пов'язаній із аналогіями до поетики німецького письменника, який органічно тяжів до філософічності, притаманної німецькій літературі загалом [Волошук 2008], вимальовуються ключові смислові позиції, серед яких найбільша очевидність спостерігається у прагненні долучитися до виміру властивого манновому тексту осягнення глибинних – архетипних – мотивів людського існування, співвіднесених із етичними модуляціями *мистецтва*, краси й духовності, неодмінного пошуку «надІстини», першооснови буття через взаємини художника й життя [Кудрявцев, 2004].

Відповідно, смислові габарити маркера «пастки-Венеції» вимальовуються у площині архетипу так званої «колиски», віковичного джерела й осередку *мистецтва*, співвідносяться із його відвергим декларуванням та феноменом екзистенції. І осмислення сенсу мистецтва відбувається саме за опорним посередництвом маннної метафори пастки, що, за гіпотетичним прочитанням, замикає людину в мистецтві, робить його невідворотним для людини, неминучим у виконанні її неодмінного обов'язку осягнути буття, пізнати все через еквівалент мистецтва, наче всюдисущу воду венеційських каналів, вводить його в усі життєдайні акти свідомості, зокрема, й до екзистенційного кола. Відтак, висвітлені інтертекстуальні маркери каталізують і верифікують значеннєву гіпотезу, яка вирізняє у венеційській пастці невідхильний орієнтир у пізнанні життєвих законів, невід'ємний атрибут та один із засобів екзистенції – мистецтво.

Принципового значення, у зв'язку з очевидним приматом цього концепту, набуває конотативний аспект його смислової забарвленості, основоположна модальна спрямованість у потрактуванні змісту цього феномену. У даному випадку також спостерігається семантична ефективність ітертекстуального потенціалу позначених Продановичем апелювань до маннового досвіду, що об'єктивує завуальоване сербським автором сприйняття мистецтва.

Дійсно, через ідентифіковані з маннною поетикою смислові орієнтири, до смислового поля роману Продановича транспортуються власні ремініс-

ценсії Т. Манна з реальними фактами із життя людей мистецтва його часу, зокрема, видатних композиторів Густава Малера та Ріхарда Вагнера [Манн 2000], що зробило достеменною філософську розмову митця про творчу особистість і її духовні проблеми взагалі.

Між тим, новела сягнула поза межі чисто естетичних принципів у своїй спрямованості на моральний стан епохи, справжні та фальшиві цінності у сутності людського існування. В окресленій міжтекстовій перспективі саме ці поетикальні погляди Т. Манна варто передбачити у смислового матеріалі, на якому М. Проданович фундаментує смислове завдання цього фрагмента міжтекстової системи свого твору.

У даному випадку, результативність цитації розширює репертуар смислових відтінків концепту мистецтва, у площині його ролі та характерології митця, виокремлює той варіант відношень між розумом і почуттям, коли мистецтво як інструмент у їх побудові виявляється також інструментом володарювання над людьми, причиною і шляхом їх обману. Форма, художня свідомість, за змістом маннаної прототекстової цитати, репрезентується лише як тінь почуттів і в тій самій мірі мистецтво двозначне по відношенню до моралі, коли воно двозначне по відношенню до почуттів. Подолання цієї згубної двозначності, оманливості, дисгармонійності вважається формулою еволюціонування мистецтва.

А отже, завдяки цій формі міжтекстовості ідеологія тлумачення мистецтва в романі М. Продановича не позбавлена впливу Томаса Манна і його пріоритетів у поглядах на філософію буття, втілених в основному задумі його новели: застереженні від зради мистецтва самому собі, зокрема на межі імітації гуманності, або її втрати.

Такий інтертекстуально позиціонований протагонізм підкреслює, хоча й текстуально не експонує, суцільність підтримки постульованої *етичної* тези, інтенсифікує в романі усунення семантичної редуції її концептуальних атрибутів.

Слід зауважити, що, на даному етапі актуалізації міжтекстових зв'язків і висвітлення інтертекстуальної смислової ефективності у їх загальній смисловій реконструкції, таке прочитання мистецтва, за наведеними Г. Большаковою ознаками первинності та домінантності [Большакова 2010, 8], здобуває цілком правомірні підстави вважатися архетиповим по відношенню до смислових рефлексів інших міжтекстових зв'язків даного маркера роману М. Продановича. А відтак, успадковує та наслідує й інші ознаки та функції архетипу – універсальність і матричність [Большакова 2010, 8], що припускає і передбачає співвіднесеність із ним інших міжтекстових смислових результатів і належну контекстуальну варіативність концепту мистецтва в їх визначенні.

Однак, у режимі міжтекстової активності концентрується не менш важливий смисловий результат даного прецеденту цитування, у фокусі якого, із висвітленим анонсуванням вагомості осмислення мистецтва, за логікою нерозривного зв'язку частини й цілого, у семантичній сфері роману, поряд із відповідними аллюзіями, цитатія розбудовує неодмінне глибинніше, розгалуженіше усвідомлення культури, де аналіз дістає інтертекстуальної мотивованості до її тлумачення як «глобального прототексту». Згадана Дорис Бахманн-Медик істотна ревізія наукової тези щодо «текстовості» культури не заперечує її функціональності та ефективності [Бахманн-Медик 2011], в потенціалі яких у смисловій реконструкції роману М. Продановича прочитується можливість *засвідчити масштабність* позиціонування в ньому феномену культури.

У зв'язку з цим, особливого значення набуває базисне уявлення про «культуру як текст», що дало можливість вичленовувати у змісті поняття культури передусім взаємозв'язок значень і, вже у даній перспективі, опосередковано виокремити потенціал для вироблення такого розуміння культури, яке, за Кліффордом Гірцем, зможе використовувати загальніші культурсеміотичні контексти у функції зіставних параметрів. Тим самим концепція «культури як тексту» виявилася вирішальною зоною з'єднання «семіотичної рамки» інтерпретативної версії антропології культури, концептуальною метафорою, що конденсує і, подекуди, спрямовує культурні значення [Geertz, 448-449], базується на розумінні культури у сенсі світу значень, у якому дії та явища постійно перетворюються на знаки, сукупності текстів у вузькому й широкому значенні. І тоді будь-які феномени культури, в тому числі й мистецтва, можуть трактуватися в той же спосіб, що й тексти – у плані виявлення їх семантичної структури.

Таким чином, в інтертекстуальному дискурсі роману М. Продановича «Сад у Венеції» результативністю цитатії формується особливий семантичний план, у якому посилюється основний смисловий акцент, пов'язаний із постулюванням релевантності концептів етики й подальшим розкриттям семантичних перспектив феноменів мистецтва і творчості в загальній екзистенційній лінії роману «Сад у Венеції».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Бахманн-Медик Д.* Режимы текстуальности в литературоведении и культурологии: вызовы, границы, перспективы от «антропологического поворота» к «Cultural turns» // Новое литературное обозрение. – 2011. - №107 [электронный ресурс] / Д. Бахманн-Медик. – Режим доступа к изд. : <http://www.nlobooks.ru/rus/magazines/nlo/196/2194/2199/>; 2. *Большакова А.Ю.* Архетип, миф и память литературы // Архетипы, мифологеми, символы в художественной картине мира писателя:

Материалы Международной заочной научной конференции. Астрахань, 19-24 апреля 2010 г. – Астрахань: Издательский дом «Астраханский университет, 2010. – С. 7-16 [электронный ресурс] / А.Ю. Большакова. – Режим доступа к изд. : <http://www.aspu.ru/images/File/Izdatelstvo/mat-ly%20Isaev%20GG.pdf>; 3. *Волощук Є.В.* Чарівна флейта модерну. Духовно-естетичні тенденції німецькомовної модерністської літератури ХХ ст. у ліриці Р.М.Рільке, прозі Т.Манна, драматургії М.Фріша [Текст] : монографія / Є. В. Волощук ; НАН України, Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. - 528 с.; 4. *Кудрявцев С.* Экзистенциальная ретро-драма // Кудрявцев С. 3500 кинорецензий [Текст]. – М., 2004. 5. *Манн Т.* Предисловие к папке с иллюстрациями. – М.-СПб, 2000; 6. *Мереник Л.* Мілета Проданович – самосвідомість постмодерного митця у добу кризи // Украс: історія, культура, мистецтво. Українсько-сербський збірник. – 2008. – Вип. 1 (3). – С. 113–120; 7. Новейший философский словарь. Постмодернизм [Текст] / Гл. ред. А.А. Грицанов. – Мн.: Современный литератор, 2007; 8. *Проданович М.* Сад у Венеції. Роман / Пер. із сербської Н. Білик // Всесвіт. – 2009. – № 5-6. – С. 3-105; 9. Розмова з Мілетою Продановичем // Украс: історія, культура, мистецтво. Українсько-сербський збірник. – 2008. – Вип. 1 (3). – С. 73–96; 10. *Руднев В.П.* Словарь культуры XX века [Текст]. – М.: Амограф, 1999; 11. *Сиваченко Г.М.* Парадокси словацкого роману [Текст] : монографія / Г. М. Сиваченко. – К., 1993. – 174 с.; 12. *Татаренко А.* Поетика форми в прозі постмодернізму (досвід сербської літератури) [Текст] : монографія / А. Л. Татаренко. – Львів: ПАІС, 2010; 13. *Geertz C.* The Interpretation of Cultures. Selected Essays. – London, 1975; 14. *Vujičić M.* Andeo za masna i pijana usta – Intervju: Mileta Prodanović, književnik i slikar [електронски ресурс] : <http://www.plastelin.com/content/view/362/89/>.

Билык Н.Л., к.филол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

На матеріалі роману сучасного сербського прозаїка Мілети Продановича «Сад в Венеції» в статті освітлюється досвід цитатної форми інтертекстуально-моделювання семантики произведенія, свійственний сербській постмодерністській літературі.

Ключевые слова: *Милета Проданович, цитування, інтертекстуальність, семантика.*

Bilyk N., Ph.D., Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Citation in the intertextual discourse of the novel M. Prodanovycha «Garden in Venice»

Based on the novel „The Garden in Venice“ by modern Serbian writer Mileta Prodanovich, the article presents the experience intertextual citation in the modeling semantics works, formed in Serbian postmodern literature.

Key words: *Mileta Prodanovich, citation, intertextuality, semantic.*